

”Jättens andedräkt – Finlandsfrågan i svensk politik 1809-2009”

Föredrag 24/2 2012 i ABF-huset av bokens författare Krister Wahlbäck, professor emeritus i historia vid Umeå universitet samt f d ambassadör och sakkunnig vid utrikesdepartementet. Kommentator: Mats Bergqvist, docent, f d ambassadör i bl a Finland. Mötesledare: Carl Tham.

”Tack och lov att vi har Finland mellan oss och Sovjetunionen. Skulle vi lika bra som finnarna stå ut med att ständigt känna trycket från denna jättemakt, oavlatligt känna dess andedräkt inpå oss.”

Detta citat av Sveriges dåvarande Finlandsambassadör, Ingemar Häggelöf i dennes ”Dagbok från Salutorget” 1982 hade inspirerat förlagsredaktören att ge hans bok dess fantasieggande titel, berättade Krister Wahlbäck när han presenterade sin bok på ABF på tisdagskvällen. Huvudtemat i boken – som är en gedigen, samtidigt lättläst, historiektion om relationerna mellan Sverige och Finland under 200 år – är hur Finland fungerat som en buffert mellan oss och ”den stora grannen i öster”, dvs Ryssland, det forna Sovjetunionen. Men också, framhöll han vid flera tillfällen, hur Sverige på olika sätt fungerat som ett stöd för Finland i dess ambition att tillhöra den västliga sfären och på senare år att ingå som en självständig, modern stat i EU, alltså det EU-land, numera, med den längsta landgränsen mot Ryssland. Inget annat land har haft samma intresse som Sverige av att Finland förblivit fritt och suveränt, betonade Wahlbäck.

Han gjorde sedan en bred exposé över Sverige och Finlands gemensamma historia och hur vi med hjälp av den första Bernadotten, kung Karl XIV Johan, lyckades sluta fred med Ryssland 1809 genom att avstå Finland i utbyte mot Norge. Karl Johan, som han kom att kalla sig som svensk kung, var en erfaren krigsherre som insåg både Napoleons och särskilt Sveriges svagheter, han var en nykter realpolitiker som inte brydde sig särskilt mycket om några romantiska Finlandsgriller – även om rekryteringen ursprungligen hade just som mål att han skulle återerövra Finland från Ryssland – och han insåg, som han skrev i ett brev till sin hustru Desirée, att även om vi skulle lyckas återvinna Finland så skulle detta innebära att vi ”vart tionde år nödgas utkämpa blodiga strider för att bevara denna ultramarina besittning, och i längden skulle Sverige ofelbart förlora den.” ”Ultramarina” var Bernadottes benämning på Finlands läge på andra sidan Bottenviken. Så mycket naturligare, ansåg han, efter att ha studerat kartan, att Sverige och Norge hörde ihop, de låg ju bägge på den Skandinaviska halvön och så fick han ryssen med på att tvinga Danmark att avstå Norge till Sverige. Finland blev som bekant ett självstyrande storfurstendöme inom tsarens Ryssland och fick behålla sina svenska lagar, sin lutherska kyrka och sin förvaltning, något som höll fram till ryska revolutionen och den slutliga frigörelsen från Ryssland. Men när det gällde samhörigheten Sverige/Norge begrep inte Karl Johan vilka enorma svårigheter det på den tiden innebar att ta sig mellan länderna till lands och hur lång sjövägen var – då hade vi mycket närmare till Åbo och vår gamla besittning. Det betonade Wahlbäck samtalspartner Mats Bergqvist i ett av sina inlägg senare under kvällen.

I Sverige fortsatte dock svärmeriet för Finland och de revanschistiska stormaktsdrömmarna tog ny fart under skandinavismens glansdagar i mitten av 1800-talet. Aftonbladet, under Carl Johan Hjerta, blev revanschisternas husorgan, men kungen, som inte var någon vän av pressfrihet, såg till att tysta tidningen när han tyckte att man gick för långt. Någon förändring av Sveriges förhållande till Finland blev det inte under hans regeringstid, som varade till 1844, och inte senare under den liberalt sinnade sonen Oscar I heller.

Neutralitetspolitiken, som av de flesta antas vara ett ganska sent påfund, lanserades i själva verket redan 1834 i ett memorandum av lantmannapartiet med innebörd att Sverige skulle inta en sträng och oberoende neutralitet även i fredstid, onekligen en innovation eftersom neutralitet hittills gällt hur man som tredje part borde förhålla sig till två stridande länder, sade Wahlbäck. Och så har det fortsatt – Sverige har inte varit i krig på 200 år och så har vi kunnat bygga upp det moderna samhäl-

let och vårt nuvarande välstånd.

Under det finska inbördeskriget var det dock många som ansåg att Sverige borde ställa upp på de rödas sida, däribland Harald Wigforss, Sveriges senare finansminister, då en ung student. Wahlbäck åberopade flera gånger en märklig 60-årig (!) brevväxling mellan Wigforss och Östen Undén som hade varit ungdomsvänner i Lund och som fortsatte att brevväxla ända till 1968. I breven kan man läsa om hur Wigforss eldade under revolutionära stämningar, även i Sverige. Bland annat borde den allmänna rösträtten genomdrivas med revolution, om det inte gick att övertyga högern, ansåg han 1919. Annars var respekten för Undén stor, också hos Tage Erlander. Han höll inte alltid med sin utrikesminister, vilket ofta gjorts gällande, men när han gjorde ändringar i Sverige hållning tordes han inte varsko Undén detta direkt utan beskedet gick via kabinettsekreteraren.

Därmed var Wahlbäck inne på modern 1900-talshistoria och kunde när det gällde exempelvis Molotov-Ribbentropakten berätta att den som då anade ugglor i mossen var Sveriges dåvarande kronprins Gustav Adolf. När det blev känt att Sovjets tidigare judiske utrikesminister Nitrinov avskedats och ersatts med Molotov, kallade Gustaf Adolf upp Sovjets dåvarande sändebud i Sverige, madame Kolontaj till slottet för att fråga henne om detta var början till en omläggning a den ryska kursen – vilket hon naturligtvis förnekade. Om detta kan man läsa i Kollontajs efterlämnade dagböcker.

Vad som nu också blivit känt är att Kekkonen så sent som i maj 1968 via Sovjets KGB-chef sökte kontakt med Breznev för att få till stånd en deal där Finland återfick en del av Karelen mot att Sovjet fick en bit av norska Lappland, detta utan att informera den finska regeringen som då leddes av Koivisto. Detta förslag tackade Breznev nej till, att det skett vet man genom Kekkonens dagböcker, biografien över honom som kom 1996 och framför allt genom Tage Erlander som förde noggranna dagboksanteckningar.

Wahlbäck hade flera roliga episoder att förtälja innan Mats Bergqvist fick ställa några frågor. Han undrade framför allt vad det berodde på att Finland, efter att ha intagit en sådan central plats i svensk politik, kommit så pass mycket i skymundan och varför de sociala nätverken mellan Finland och Sverige under lång tid var så dåligt utvecklade – på senare år har det blivit bättre.

Wahlbäck svarade att det efter andra världskrigets slut och för Finlands del efter vinterkriget och fortsättningskriget hade den svenska inställningen varit att man skulle hålla sig borta från Finland, kontakter med Finland kunde bli "farliga". Kanske grundade sig detta på det faktum att Sveriges hjälp till Finland under kriget mot Sovjet var betydligt större än vad de flesta känt till, och hade Tyskland anfallit Sverige samtidigt med Norge och Danmark hade säkert den svenska regeringen ställts inför krigsrätt för att ha gett bort större delen av både luftartilleri och annat försvarsmateriel till Finland så att vi inte hade kunnat försvara oss själva mot tyskarna, sade Wahlbäck.

De enda kontakter som bibehölls med Finland, förutom Wallenbergarnas, var mellan finska och svenska socialdemokrater, det visste både Bergqvist och Wahlbäck att berätta och Erlander hade mycket nära relationer med sin finländske kollega Fagerholm, även om han ibland besvärades av Fagerholms supande.

Wahlbäck gick slutligen in på betydelsen för Finland att snabbt ansöka om EU-medlemskap som den "västliga krok" att nu hänga upp sin västanslutning på och hur man steg för steg fått Ryssland att acceptera både landets EU-medlemskap, Natosamarbete och euroanslutning, detta genom skicklig steg-för stegdiplomati och en förmåga hos Kekkonens efterträdare Mauno Koivisto att modernisera förhållandet till Sovjet och avlägsna sig från den närmast servila inställning till den stora grannen som Kekkonen intog.

Efter diverse ytterligare anekdoter – Koivisto, framhöll vid något tillfälle att det bara var finnarna som kunde visa ryssarna tänderna (!) - och upplysningar om allt från den finska, helt västinriktade skyddspolisen som står direkt under presidentens befäl, den stora finska värnpliktsarmén som kan mobilisera 200 000 man inom loppet av en vecka, samt finnarnas överlägsenhetskänsla inför ryssarna tillsammans med deras frustration över att ryssar får köpa land och hus på sin sida gränsen i Karelen men inte tvärtom – med mera, med mera avslutades kvällen med förnyade försäkringar om hur vårt egenintresse sammanfaller med Finlands intresse av att tillhöra Väst.

Kerstin Vinterhed